

99-151-01

תולדות המחשבה המדינית-פרופ' משה הלינגר
תשפ"ב סמסטר ב' מועד א

משך הבחינה שעתיים

ללא חומר עזר

המלצה: התחילו עם ארבעת השאלות הקצרות ונסו לסיים אותן תוך 30-40 דקות כדי שישאר לכם מספיק זמן לשאלת החובה.

חלק א : ענו על שאלת החובה (60 נקודות. היקף התשובה עד שלושה עמודים). זמן לתשובה 45 דקות עד שעה.

מהתנ"ך עולות תפיסות צדק, "צדק צדק תרדוף", ותפיסות סוציאליות, חובת עזרה לחלשים בקהילה, חוקים רבים לגבי צדקה, עזרה לאלמנות ליתומים ולגרים. ניתן לכפות צדקה מהקהילה, יש חובת מעשר וכו'. לא ניתן כי יהיו פערים חברתיים גדולים מדי, זה נוגד את חוקי התנ"ך. תפיסות קהילתיות. אין הפרדה בין דת למדינה - על המדינה לנהוג על פי חוקי התנ"ך, ולפעול למען הגשמתם בקרב התושבים. הדבר מעורר מחלוקות פוליטיות קשות עד היום, בין חילונים לבין דתיים במדינת ישראל. התנ"ך מציין חובות פוליטיות. על המשיח עצמו להיות גם מנהיג דתי וגם מנהיג פוליטי - תיאור זה שימש בסיס לתפיסה הנוצרית לפיה ישו הוא המשיח, שכן גם היה מנהיג רוחני וגם קרא ליהדות ללא מעמדות, לביטול השחיתות הפוליטית ששררה בארץ בתקופתו. התנ"ך מציין את כל המעמדות השונים ותפקידם, כגון כוהנים וכדו', על מנת לשמור על הסדר ולמנוע שחיתות. ההגדרות החברתיות התנ"כיות המגדירות כל תפקיד ותפקיד ואת חשיבותו השונה היינו לימים, בין היתר, השראה לרעיון הפרדת הרשויות הליברלי והמודרני (שמבוסס גם על יוון העתיקה, ספרטה, אריסטו וכו'). אף אדם לא יכול להתעלות ולהתנשא מעל חברו, אף אדם לא יכול להרגיש כי הוא מעין אל ולנצל את מעמדו לרעה. התנ"ך מגביל גם את המלך, באמצעות חוק המלך - חובה על המלך ללמוד תנ"ך באופן יומיומי ולכתוב ספר תנ"ך משלו, קיימת הגבלה על כמות רכושו (סוסים), הוא לא יותר גדול מאלוהים, לא יכול לסתור את אלוהים. אסור שהמלך יהיה עריץ, על המלך להיטיב עם עמו. אסור למלך לנצל את מעמדו ואת כוחו לרעה, לחיות חיי נהנתנות ושחיתות על חשבון הציבור. ההגבלות קיימות על מנת שהמלך ונתיניו יזכרו כי המלך הוא כאחרון האנשים, אדם רגיל, גם הוא כפוף לאלוהים ולא יכול להרגיש שהוא חצי אלוהים. בתנ"ך שורר מתח עז ונצחי בין קולטיבי ופרטיקולרי לאינדיווידואלי ואוניברסלי, המתח מורגש בקרב יהודים (עם ישראל) עד היום. היהודיים המודרניים נוטים להסתגר בתוך עצמם, תחת לכותרת "עם סגולה", בעוד שהנצרות (פאולוס) ביטלה את הפרטיקולריות, ומיתגה עצמה כמעין "יהדות" אוניברסלית, המקבלת כל אדם באשר הוא, ללא תנאים מקדימים מרתיעים כגון ברית מילה וכדו'. הסרת הטקסים התנ"כיים הרבים והמפרכים לעיתים, על ידי פאולוס, הפכה את הנצרות לדת "אטרקטיבית" יותר. התנצרות היא תהליך פשוט ו"ידידותי" יותר מהגיור. אף על פי שבעבר, בימי תחילת הנצרות, היהדות גיירה במיליונים, לא כך הדבר היום, כיום הגיור הוא תהליך מורכב אשר מרתיע זרים ועוזר לשמר את הקולקטיביות והפרטיקולריות הייחודיים ליהדות.

עיקרון זכויות טבעיות תנ"כי שהושפע ממנו גם ג'ון לוק - על פי התנ"ך קיימות זכויות טבעיות אוניברסליות, לכל בני האדם, כי כל האנשים נבראו בצלם אלוהים מה שמקנה להם הגנה, מה שעולה בקנה אחד עם עיקרון הזכויות הטבעיות האוניברסליות של ג'ון לוק, המגיעות לכל אדם באשר הוא אדם בשם חוקי המוסר הטבעיים, ולא ניתן לפגוע בהן. ביהדות קיים מתח, כי מצד אחד ע"פ התנ"ך, כולם נבראו בצלם אלוהים, ומצד שני ע"פ התנ"ך עם ישראל הוא העם הנבחר, עם סגולה, אור לגויים, צריך להיות דוגמה ומופת לכל העמים האחרים.

יתר על כן, בתנ"ך מוצג סיפור אדם וחווה, בו הם מסולקים מגן העדן לאחר אכילת פרי עץ הדעת, אף על פי שנאסר עליהם לאכול ממנו. לימים סיפור זה יהווה בסיס לתפיסת "החטא הקדמון" הנוצרית - כל אדם סוחב על גבו מרגע היוולדו את החטא הקדמון של אדם וחווה, אף אדם לא נולד טהור, הגאולה מגיעה רק מישו (פאולוס, אוגוסטינוס). יש המאמינים כי מותו של ישו על הצלב היה על מנת לכפר על החטא הקדמון האנושי.

אוגוסטינוס הקדוש - מהדורות המייסדים של הכנסייה הקתולית, חיבר את "וידויים" ואת "עיר האלוהים". וידויים הוא חיבור אישי יותר, העוסק בחוויות הפרטיות של הכותב וחושף היבטים נרחבים מחייו אשר השפיעו על משנתו הדתית. ב"עיר האלוהים" מתייחס אוגוסטינוס לעיר ארצית, ולעיר אלוהית. בעיר הארצית מתקיימים החיים הפוליטיים, החברתיים, ובעיר האלוהית מתקיימים העניינים הדתיים, הרוחניים, החשובים באמת. תורה זו היוותה בסיס לתורת "שתי החרבות" של הכנסייה הקתולית - חרב דתית וחרב מדינית. לכנסייה החרב הדתית ולשליט החרב המדינית. באם תיווצר מחלוקת רצינית, העיר האלוהית תמיד חשובה יותר מהעיר הארצית. לימים, תפיסה זו היוותה בסיס למחלוקות רבות בנושאי כוח בין הכנסייה הקתולית לבין השליטים השונים, ראו ערך פולמוס האיננוסטיטורה. גם בתנ"ך עצמו אנו עדים למחלוקות בין השליטים לאנשי הדת, נביאים המטיפים למלכים מושחתים שעושים הרע בעיני ה' ומטילים אבדון על העם. המנהיג הדתי והמנהיג הרוחני היו אותו האדם בתנ"ך עד לתקופת המלכים, בה בני ישראל ביקשו מלך ככל הגויים. למלך היהודי הגבלות רבות, והנביאים קיימים בין היתר על מנת לרסן אותו, להזכיר לו את מקומו, להזכיר לו את דבר האלוהים ולתווך בינו לבין אלוהים. עימותים רבים בין מלכים לבין נביאים הם עניין שכיח בתנ"ך, מעטים המלכים הנזכרים כעושים את הטוב בעיני ה', מלכים שחטאו ועשו את הרע בעיני ה' הם הרוב המוחלט, והם ונתיניהם נענשו בהתאם על ידי הנביאים (שליחי ה') ועל ידי ה' עצמו, וסופגים ביקורת קשה מהנביא. ההפרדה בין דת למדינה חלשה יותר בתנ"ך מאשר במשנתו של אוגוסטינוס. אוגוסטינוס דוגל יותר בעיקרון "תן לקיסר את אשר לקיסר ולא לאלוהים את אשר לאלוהים" מהברית החדשה, בעוד שהתנ"ך מצווה על אפס הפרדה בין דת למדינה, הדת היא עניין פומבי, קולקטיבי, ולא עניין אישי, אינדיווידואלי, ועל המדינה וחוקיה לקיים את ערכי הדת ולפעול למען קידומם.

ב"וידויים" עוסק אוגוסטינוס בשאלת ה"חטא הקדמון", אותו החטא הראשוני ביותר שלפיו השחית את כל בני האדם לדורותיהם. על פי אוגוסטינוס, בעקבות החטא הקדמון, האדם רע מטבעו ולכן לעולם לא נגיע לצדק אמיתי. תפיסתו הושפעה רבות מתפיסתו של פאולוס, אבי הנצרות, ופיתחה אותה. על פי אוגוסטינוס כן ראוי שיהיה במדינה שלטון חזק, כוחני במעט, על מנת שירסן את הטבע האנושי חסר הרסן והרע. בני אדם נוטים באופן טבעי לתשוקות ולמאוים שונים, ואינם יצורים רצונליים או אלוהיים. בני אדם מבצעים פשעים וחטאים רק לשם הסיפוק שבחטא - לא מתוך צורך, אלא לשם הנאה. גניבת אוכל לא מתוך רעב אלא מתוך רצון לטעום פרי גנוב, מתוך הרצון והריגוש שבלהפר איסורים חברתיים ומוסריים. התנ"ך יותר אופטימי מתפיסות אלה של אוגוסטינוס - התנ"ך תמיד מסתכל קדימה, צופה עתיד אופטימי יותר. ניתן לראות זאת למשל בחזון ישעיהו, חזון אחרית הימים - בשיא תקופת פילוג, שחיתות וכאוס בקרב עם ישראל, ישעיהו מדבר על חזון אוטופי, אחרית הימים, בו עדיין קיימים כל העמים אך כולם חיים בשלום, שלווה ושגשוג. אף אחד לא תוקף אחד את השני, יהודי וגר חיים בשלום, חיה טורפת חיה בשלום עם חיה צמחונית.

אבות הפרוטסטנטיות - לותר, עם 95 התזות ותפיסתו של דת כדבר פרטי, אינדיווידואלי בין מאמין לאלוהים, הפחתת כוחה של הכנסייה, אפשרות לגאולה מחוץ לכנסייה, באופן אישי, ולא דרך הגעה למיסה, תרומה לאנשי הכמורה ורכישת אינדולגנציות (שטרות מחילה קתוליים). קלווין, עם תפיסתו הפרה-דטרמיניסטית - גורלו של האדם (גן עדן או גיהנום) נקבע טרם היוולדו, אך על האדם עדיין לשאוף לחיות בפשטות ולעבוד קשה. לימים, תלמידיו של קלווין טענו כי אינדיקציה לגורל האדם להגיע לגן עדן היא עבודה קשה והצלחה בעמלו, שכן אין סיבה שה' ייתן הצלחה לאדם שדן אותו לדין גיהנום. דרך הביניים בין לותר לקלווין היא דרכו של צווינגלי, הטוענת כי אלוהים אמנם קבע את הכל והוא יודע כל, אך אין הדבר שולל את הבחירה החופשית. ה' אולי יודע באיזו אופציה תבחר, אך ההחלטה עדיין בידיך, המאמץ להיות אדם טוב עדיין תלוי בך בצורה מסוימת. הרפורמציה הפרוטסטנטית, לימים, החלישה את כוחה של הכנסייה - הדת הפכה לדבר פרטי, הגעה לשלוש מיסות ביום ותרומה לכנסייה לא מבטיחה לך גן עדן, ולכן, כוחה של הכנסייה יורד באופן אוטומטי. הכנסיות הפרוטסטנטיות, בין היתר, הן כנסיות צנועות מאוד וכלל לא מפוארות כמו הכנסיות הקתוליות, מה שמחליש את כוחה הקנייני-כלכלי של הכנסייה - הפאר וההדר של הכנסיות הקתוליות הימי-בינימיות שייך לעבר. מהתנ"ך אנו למדים על שלל סיפורים של שחיתות שלטונית ועשיית הרע בעיני ה', בין אם מדובר בשחיתות דתית ובין אם בארצית. הכנסייה הקתולית, אשר נגדה הפרוטסטנטים מתקוממים, חטאה בשניהם, שכן הכמרים לא צייתו לחוקי הדת, וחיו חיי מותרות ופאר עם כסף שעניים בערים ומפוחדים מגיהנום ומחטאים נתנו להם. מאחר ולכנסייה יש פחות כוח, היא כבר פחות מעורבת בחיי המאמינים, האזרחים. זה עולה בקנה אחד עם תפיסות ליברליות - חירות מירבית לאדם, ללא התערבות גורמים חיצוניים בחייו. שמירה על זכויותיו הטבעיות של האדם (תפיסתו של ג'ון לוק, המושפעת מהתנ"ך). לכנסייה הימי-בינימית היו סמכויות שלכנסייה בעידן המודרני כבר אין, מה שמאפשר הפרדת דת ממדינה, הפיכת הדת לדבר אישי ופרטי, אינדיווידואלי, במקום להיות עניין ציבורי, קולקטיביסטי. עיקרון זה עולה בסתירה עם התנ"ך, שלא מאפשר הפרדת דת ממדינה. על הדת להיות ציבורית ולהתערב בחיי האזרחים. הדת קובעת את החוקים. הדת היא פוליטית והפוליטיקה היא דתית. הקריאה הפרוטסטנטית לביטול זכויות היתר של הכנסייה עולה בקנה אחד עם תפיסותיהם של הוגים ליברליים. ככל שלכנסייה יש פחות כסף, אינהרנטית יש לה גם פחות כוח, ולהפך. הדבר מגביר את חירויות הפרט, מה שמתאים למשנתו של רוסו, לפיה כל הגורמים המעורבים בשלטון צריכים להיטיב עם האזרחים, שכן סמכותם ולהגיטימציה שלהם מגיעה "מלמטה" - מהאזרחים. הרכוש הרב והשפעתה הרבה של הכנסייה הקתולית לא היטיבו עם העם, בעוד שהכמרים חיו חיי נהנתנות ושחיתות על חשבון כספי הציבור, הציבור סבל מעוני, בורות ומחלות. הבערות של העם רק היטיבה עם הכמרים, שכן באין יודעי קרוא וכתוב למעט מעמד הכמורה והאצולה, הכוח לקרוא בתנ"ך ובברית החדשה, עיקרי האמונה והטקסטים הקדושים של כל נוצרי מאמין, נותרו אצלם, הזכות לקרוא בהם ולפרשם שמורה להם ולהם בלבד. מעין מונופול דתי.

תפיסותיו של סוקרטס - יש אמת אחת ומוחלטת ועל האדם לחתור אליה. יש מוסר אוניברסלי, עקרונות מוסריים אשר התבונה וההיגיון הטבעי והבריא מובילים אליהם. על האדם תמיד לשאוף לדעת, מי שחושב שהוא חכם ויודע, לא לומד ולא מוכן ללמוד. חושב שהסופיסטים מלמדים רטוריקה זולה, דרך לנצח בויכוח בזכות אמצעים לשוניים זולים ולא באמצעות ידע טהור. דרכו לנהל דיון היתה "ליילד" את הרעיון מבן שיחו - שאל אותו שאלות, כל פעם שאלה קטנה, עד שהבין בן שיחו את הסתירה הפנימית שבדבריו שלו, ו"ילד" רעיון חדש. דוגמה טובה לעיקרון ה"יילוד" הסוקרטי, ניתן לראות ב"משתה" של אלפטון, בו הוא מנהל דיון על מהו יופי, מה ההגדרה האוניברסלית ליופי, ומה טיבו של היופי.

הסופיסטים - מורים, לימדו את בני העשירים רטוריקה. יש דור אבות, ודור בנים. הסופיסטים חושבים שיש הבדל בין פיזיס (חוקים טבעיים, טבע) לבין נומוס (חוקים אנושיים, מעשה ידי אדם). החוקים משתנים מחברה לחברה שכן לכל חברה יש הגדרות שונות ומשונות למוסר. על פי דור האבות, על האדם לציית לחוקים בחברתו על מנת לשמור על הסדר הטוב, אך הם אינם חוקי-טבע מוסריים ומחייבים, והם משתנים מחברה אנושית אחת לאחרת. דור הבנים של הסופיסטים אף קיצוני יותר - לא חייבים לציית לחוקי האדם (הנומוס) מאחר והם נקבעים על ידי הבינוניים. הצדק הוא עם החזקים, החזק שולט, כמו בטבע (פיזיס).

הדימיון בין סוקרטס לסופיסטים הוא ששניהם עוסקים באמנות הויכוח, אך סגנון ההתדיינות והרטוריקה שלהם שונה. תפיסתו של סוקרטס לפיה יש אמת אבסולוטית אחת היא זו ש"ניצחה" לרבות השנים, הן ביוון העתיקה והן בקרב פילוסופים מארצות שונות, אך זה השתנה בעידן המודרני. בעידן המודרני, עם עליית הפוסט-מודרניזם והאינדיבידואליזם, תפיסת הסופיסטים לפיה אין אמת אבסולוטית אחת חזרה להיות פופולארית.

תנועה שקמה כקונטרה לתנועת ההשכלה הקרירה. תנועת הרומנטיקה מתמקדת ברגש, חוויה של דברים, ופחות בידע שכלתני וקר. היא מדברת על חיבורו של האדם לטבע, לעולם, לתרבות. תנועת הרומנטיקה מתחילה גל של התעלות הלאומיות האירופית, עמים מתחברים לתרבותם הקלאסית והנושנה, לנופי ארצם ולנוף מולדתם. באמנות זה התבטא בפחות פורטרטים ויותר ציורי נוף מלבבים, נופי עמים מאושרים. מנגינות יותר מתקתקות. ספרות המתמקדת ביופי טבע האדם וברגשותיו, ופחות בהטפת מוסר או תיאור של מצבים קשים ומדכאים.

הרומנטיקה מתפעלת מתכונותיו החיוביות של האדם, מגיבורים ומהקרבה עצמית. במקרי קיצון, תפיסה זו מתפתחת לפאשיזם (ולנאציזם). הרומנטיקה מעמידה את האדם כאינדיווידואל, במרכז, ובמקום לחשוב שהוא יצור שפל ורע מטבעו היא מתפעלת ממנו ומהיקום כמו תינוק בן יומו שחווה את העולם לראשונה.

כרומנטיקה מוחלת על עם (קולקטיב) היא הופכת להתפעלות מהתכונות הייחודיות-הפרטיקולריות של אותו העם, לחיבור לאופיו הייחודי של העם שאולי אבד ברבות השנים עם האוניברסליות של עידן הנאורות.

10

(3)

בין המלחינים הרומנטיים ניתן למנות את בטהובן, צ'ייקובסקי, שופן.

בין הסופרים והמשוררים ניתן למנות את לורד ביירון, קיטס.

המהפכה הקומוניסטית ברוסיה - 1917. מתחילות מהפכות פברואר, בהן השלטון הצארי של ניקולאי השני לבית רומנוב נפסק, ורוסיה עוברת לשלטון ליברלי. לאחר מהפכות פברואר, באותה השנה, מתרחשת מהפכת אוקטובר, בה הבולשביקים ובראשם לנין, משתלטים על רוסיה ומכוננים משטר קומוניסטי. הבולשביקים משתלטים על בנייני הממשלה, ללא התנגדות רבה. לאחר מכן משתלטים גם על ארמון החורף - כאשר הם עושים כן הממשלה הליברלית ממהרת להעביר להם חוקית את השלטון. הממשלה הקומוניסטית מכנסת את האסיפה המכוננת, מגדירה את חברי הממשלה ומלאימה את הרכוש הפרטי באופן מיידי. במהלך שנות שלטונה, מיליונים מתים מרעב וממחלות. השלטון טוטליטרי ומוחזק ביד רמה הדואגת למחוז (ולהעלים) את מתנגדיה. סממנים דתיים ואוניברסליים אסורים, הכל קולקטיבי פרטיקולרי. המפלגה הקומוניסטית ממשיכה לשלוט ברוסיה ביד רמה עד נפילת ברית המועצות בשנת 1991.

מהפכת התרבות בסין - החלה בשנת 1966 ע"י מאו. בשנים אלה תנועות נוער אדומות, ולאחר מכן גם ארגונים ממשלתיים, רדפו מיליוני סינים למען שימור האידיאולוגיה הקומוניסטית של מאו. מהפכת התרבות היתה אמורה להסתיים ב-1969, על פי תכנונו המקורי של מאו, אך בסוף הסתיימה לאחר מות הגנרל שהיה יד ימינו של מאו וכמה שנים חסרות יציבות שלטונית בין 1969 ל-1976, במהלכן עלתה לשלטון "כנופיית הארבעה" (gang of four) המושחתת, המהפיכה הסתיימה כאשר כנופיית הארבעה עמדו למשפט והוצאו להורג עקב פשעיהם ב-1976.

ענקי הפופ הם גיבורי התרבות של ימינו, ובאמצעות שירם שטחו את משנתם בפני ההמונים. 3 גיבורי הפופ הנ"ל כולם היו פעילים חברתיים בתחום השלום, בין היתר. ג'ון לנון - ביטלס, קריירת סולו. היה פעיל למען השלום, פעילותו הורגשה במיוחד בתקופת מלחמת ויאטנאם, give peace a chance. קידם רעיונות אוניברסליים של חירות אחווה ושלום בין כל האנשים (שירו "imagine", העוסק בנושאים אלה, הפך להמנון של פעילים למען השלום). המשטר השמרני בארה"ב רצה לגרשו. נרצח ע"י מעריץ שטען שהושפע מהספר "התפסן בשדה השיפון".

בוב דילן - פעיל למען זכויות אדם ולמען שלום. השתמש בשיריו על מנת לשטוח את משנתו הפוליטית המתוחכמת. השתמש בהשפעתו על מנת לקדם נושאים החשובים לו - שר בעצרות, בין היתר בעצרת בה נאם מרתין לותר קינג את נאומו המפורסם ("I have a dream"). בשיריו שר על נושאים קשים, כגון רצח משרתת שחורה בידי אדוניה הלבנים, מלחמות וכו'. זכה בפרסים רבים עקב פועלו, ביניהם פרס נובל שסירב להגיע לקחת.

בוב מארלי - רגאיי. מסרים אוניברסליים של אחווה ושלום, פעיל למען שלום באפריקה. מקדם דת שתפיסתה היא חיבור בין גוף לנפש, נחשב למקדם הראשי שלה עד היום. נפטר יחסית צעיר מסרטן (סירב לגדול את הבוהן שלו).

10

10